

1437/14/2/10

OŚRODEK DOKUMENTACJI
ZABYTEKÓW W WARSZAWIE
KARTA EWIDENCYJNA ZABYTEKÓW
ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

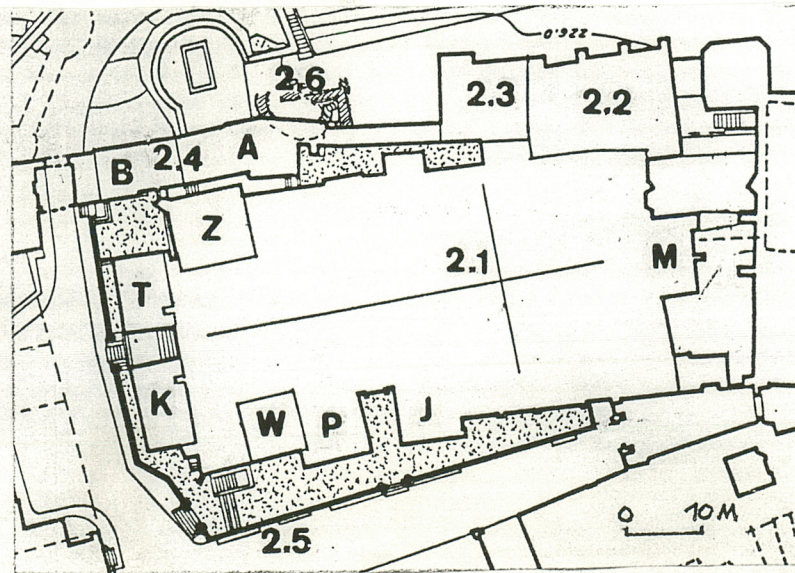
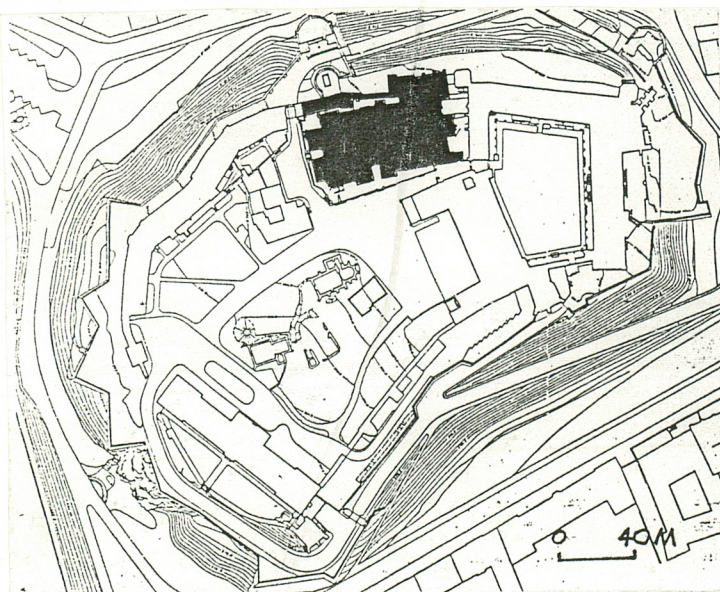
ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ Nr

12996

1. obiekt: **Wawel. [2.0] Zespół archikatedry [bazyliki metropolitalnej] pw. św. Wacława i św. Stanisława bpa**

2. Czas powstania: XI-XX w. dalsze informacje w kartach szczegół.

11. Orientacja 1:4000; Plan sytuacyjny 1:1000; oznaczenia: 2.1. Bazylika Metropolitalna [archikatedra; W - wieża Wikaryjska, Z - wieża Zegarowa; K - kapł. św. Krzyża, T - kapł. św. Trójcy, M - kapł. Mariacka, J - kapł. Zygmuntowska, P - kapł. Wazów]; 2.2. budynek Skarbcza katedralnego; 2.3. wieża [dzwonnica] Zygmuntowska; 2.4. budynki Kapitułarza [A] i Biblioteki Kapitułnej [Pisania - B]; 2.5. ogrodzenie d. cmentarza katedralnego z bramami; 2.6. relikty budowli przedrom. i rom. przy bud. Kapitułarza

3. Miejscowość: **Kraków**

4. Adres:
31-001 Kraków, Wawel
nr rej.gruntów 615, nr działki 530
[dawne ██████████]

5. Przynależność administracyjna
województwo: **krakowskie**
gmina: **Kraków**

6. Poprzednie nazwy miejscowości: -
7. Przynależność administracyjna
przed 1.VI.1975
województwo **m.Kraków**
[wyłączone z województwa]

8. Właściciel i jego adres
Kościół Rzymskokatolicki
[Kapituła Katedralna Krakowska,
Kraków, ul.Poselska 1]

9. Użytkownik i jego adres
Zarząd Bazyliki Metropolitalnej,
31-001 Kraków, Wawel 3

10. Rejestr zabytków nieruchomych
m. Krakowa Nr A - 7,
decyzja L.AK.I.100/31 z dn.
28.03.31

12. Autorzy, historia obiektu, określenia stylu

Pierwszą katedrę wzniesiono zapewne wkrótce po utworzeniu w r. 1000 biskupstwa krakowskiego. Ta pierwsza przedromańska budowla najprawdopodobniej znajdowała się na miejscu obecnej; wyodrębnienie relikwów z tej fazy jest nadal przedmiotem badań. Warsztat katedry przedromańskiej prawd. wznosił też rotundę, której relikty odnaleziono po pn stronie muru łączącego dzwonnice Zygmuntofską i kapitułarz. Fragmenty obmurowania kamiennego w nawie rotundy interpretowane są jako basen chrzcielny [wówczas rotunda spełniałaby rolę baptysterium przy katedrze] lub grobowiec.

Druga katedra tzw. Hermanowska została rozpoczęta przed r. 1101 [prawd. u schyłku XI w.] i nosiła cechy romańskie. Budowę rozpoczętą z fundacji Władysława Hermana kontynuowano za panowania Bolesława Krzywoustego; konsekracja krypty św. Leonarda nastąpiła w 1115 r., a całej katedry w 1142 r. Z budowli tej zachowały się: krypta św. Leonarda [pierwotnie pod chórem zach. katedry romańskiej], dolne partie wież flankujących ten chór i drobne fragmenty partii wschodniej. Przyjmuje się, że był to kościół trójnawowy, bazylikowy, z dwoma chórami; kwadratowym wieżom przy chórze zach. prawd. odpowiadały mniejsze, na rzucie koła, przy chórze wsch. Prawdopodobnie równolegle z budową katedry romańskiej w miejsce wspomnianej rotundy wzniesiono niewielki kościół z czworokątną nawą i prezbiterium. Pozostałe elementy zabudowy enklawy biskupiej z tego okresu nie są znane. W XIII w. przy katedrze romańskiej wzniesiono kaplice: od pn św. Mikołaja, od pd. św. Piotra i Pawła [fundacja bpa Jana Prandoty]. - Na 2 poł. XIII w. można datować wzniesienie wczesnogot. wału [odnotowane w źródłach 1265], a na pocz. XIV w. got. muru obronnego po stronie pn katedry, jako części obwodu murów zamku niższego. Zburzono wówczas w/w kościółek, a mur obronny wyznaczył zasięg zespołu zabudowy katedralnej. Po pożarze 1305 [w innych źródłach 1306], z inicjatywy bpa Nankera rozpoczęto ok. 1320 budowę trzeciej, gotyckiej katedry. Do 1346 w miejsce rozebranej wsch. części katedry romańskiej wzniesiono prezbiterium, ambit, pierwsze kaplice przy ambicie oraz transept dostosowany jeszcze do korpusu romańskiego. Korpus nawowy wzniesiono staraniem bpa Bodzanty i króla Kazimierza Wlk. od ok. poł. XIV w. do 1364, likwidując [za wyj. krypty św. Leonarda, wieży pn i dolnej partii wieży pd] zach. część budowli romańskiej oraz przebudowując pierwszy transept got. Wieżę pd nadbudowano. Stopniowo powstawały dalsze kaplice gotyckie. Prawd. w 2. poł. XIV w. w linię muru obronnego po pn stronie katedry wbudowano basztę [ob. dzwonnice Zygmuntofską]. Za panowania Władysława Jagiełły mur obronny opuszczano cegłą; baszta została 1412 oddana w użytkowanie Kapituły. Po stronie wewn. muru wzniesiono 1417-23 [w miejsce poprz. drewnianego] murowany bud. mieszkalny, od 1423 we władaniu Kapituły. Do 1437 zakończono wznoszenie [na fundamentach romańskich] i dekorowanie dolnych kondygnacji got. wieży pn [ob. Zegarowej]. W XV w. powstały również dwie kaplice przy elewacji zach: św. Trójcy od pn [wzniesiona 1431-2 staraniem królowej Zofii] i św. Krzyża [Świętokrzyska] od pd [1463-73]. W latach 1481-1500 ostateczną formę uzyskał budynek Skarbca [zakrystii Większej, murator Hanusz Blatfuss z Koszyc] dobudowany do katedry od pn; kwestia wcześniejszej fazy wymaga badań. Wzniesienie tego budynku wymagało wyburzenia na tym odcinku muru obronnego. Wysunięty przed linię zabudowy budynek Skarbca stał się silnym akcentem w kompozycji zespołu katedry. Dom kapitułny przy murze przebudowano gruntownie w l. 1486-1505.

Okres renesansu zaznaczył się w zespole katedry początkowo wprowadzaniem nowego stylu we wnętrzach [nagrobek Jana Olbrachta 1502-3], następnie budową kaplic renesansowych w miejsce gotyckich [kaplica Zygmuntofska 1517-33 i kolejne]. W tym samym okresie realizowane prace przy wieży Wikaryjskiej [podwyższenie o 1 kond. i hełm, 1530], Zegarowej [podwyższenie 1518-21] i Zygmuntofskiej [odnowa z dodaniem drugiego piętra 1514-21] oraz przy kaplicy św. Trójcy i Świętokrzyskiej [przebudowa szczytów i dachów, 1 poł. XVI w.] bazowały jeszcze w znacznym stopniu na formach późnogot. - W 1588 z fundacji Piotra Górczyna [Górciniusa] wzniesiono

ogrodzenie wokół cmentarza katedralnego; 1617-19 zostało ono zastąpione nowym, wczesnobarokowym, z trzema bramami kamiennymi [prawd. Giovanni Trevano]. Budynek mieszkalny przy murze obronnym przebudowano 1601-4 z przeznaczeniem na kapitułarz. W ciągu XVII w. miały miejsce dalsze przebudowy kaplic; najważniejsze dla architektonicznej formy zespołu katedry było wzniesienie [w miejsce kaplicy got.] kaplicy Wazów, ufundowanej przez Zygmunta III, a zrealizowanej 1664-1676 staraniem Jana Kazimierza i bpa Trzebieckiego. Barokizacja wnętrza katedry omówiona została w karcie szczegółowej. W 2 poł. XVII w., również z inicjatywy bpa Trzebieckiego przebudowano górną część wieży Zegarowej [1677-80] i podwyższono do wys. prezbiterium pn skrzydło ambitu [1679]. Analogiczna przebudowa skrzydła wsch. i pd [1713-15] i barokowy hełm wieży Zegarowej [1715-16] zostały zrealizowane staraniem bp Kazimierza Łubieńskiego, prawd. wg planów Kacpra Bażanki. 1775 powiększono budynek Kapitułarza. Bryła zespołu katedry, ukształtowana przez te przebudowy, z niewielkimi zmianami zachowała się do dnia dzisiejszego.

W ciągu XIX w. miały miejsce kilkakrotne restauracje różnych części katedry; wprowadziły one elementy klasycystyczne i neogotyckie. Restauracja kaplicy Zygmuntofskiej [1891-4, arch. Sławomir Odrzywolski] poprzedziła gruntowną restaurację całej katedry, z usunięciem części przeróbek barokowych, rekonstrukcją części elementów gotyckich i wprowadzeniem nowych elementów o charakterze secesyjnym [1895-1910, arch. Sł. Odrzywolski do 1904, arch. Zygmunt Hendel]. W zewnętrzny wyglądzie zespołu restauracja ta zaznaczyła się nowym hełmem wieży Zygmuntofskiej i przebudową budynków Kapitułarza i Biblioteki Kapitułnej.

Najnowszy element zespołu to przebudowa podziemnych partii wieży Wikaryjskiej na kryptę grobową marsz. J. Piłsudskiego, z budową przedsionka tej krypty [między wieżą i murem d. cmentarza] i baldachimem nad schodami [arch. Adolf Szyszko-Bohusz].

Dalsze informacje w kartach szczegółowych.

13. Opis

Zespół zabudowy bazyliki Metropolitalnej zajmuje pn część wzgórza. Centrum zespołu stanowi kościół archikatedralny, bazylikowy, trójnawowy, z dwoma wieżami przy elewacji zach. [Zegarową od pn i Wikaryjską od pd], transeptem, ambitem [podwyższonym wtórnie do wysokości prezbiterium] i wieńcem kaplic. W pn-wsch. części do kościoła przylega budynek Skarbca katedralnego [d. zakrystii Większej] i wieża Zygmuntofska, połączone murem z budynkiem Kapitułarza, który z kolei łączy się z pn-zach. częścią kościoła przy wieży Zegarowej. Pomiędzy wieżą Zygmuntofską, murem, budynkiem Kapitułarza i kaplicami pn. części kościoła mieści się wąski dziedzińczyk. Budynek Kapitułarza łączy się z budynkiem Biblioteki Kapitułnej [d. Pisaria], ten z kolei przylega po swojej stronie zach. do bramy Wazów. Teren d. cmentarza katedralnego po zach. i pd stronie kościoła otoczony jest murem kamiennym, z trzema bramami także kamiennymi [na osi wejścia gł. w elewacji zach., w narożniku pd-zach. i na osi wejścia pd w transepcie] oraz bramką przy bramie Wazów. Pomiędzy tym murem, kaplicą św. Trójcy, wieżą Zegarową i budynkiem Biblioteki Kapitułnej dziedzińczyk na rzucie kwadratu. Między murem i kaplicami św. Trójcy i św. Krzyża jedynie wąskie przejścia. Szersza przestrzeń między murem i kaplicami po stronie pd kościoła. - Całość zabudowy tworzy zwarty zespół z dominantami wysokościowymi wież i subdominantami budynku Skarbca, szczytu elewacji zach. i szczytów obu ramion transeptu. Sylwetę zespołu wzbogacają hełmy wież, kopuły kaplic [wśród których wyróżniają się kopuły kaplicy Zygmuntofskiej i Wazów, flankujące transept pd] oraz strome dachy prezbiterium, nawy głównej i transeptu. - Wszystkie budowle w zespole archikatedry - murowane, z kamienia ciosowego i cegły; w partiach dolnych także z kamienia łamanego.

Zespół archikatedry wyposażony jest w instalację wod.-kan. i elektryczną; budynki Kapitułarza i Biblioteki Kapitułnej ogrzewane są przez instalację centralnego ogrzewania, wnętrza kościoła przez instalację nadmuchu ciepłego powietrza. - Dalsze informacje w kartach szczegółowych.

14. Kubatura - w kartach szczegół. 15. Pow. terenu - ok. 0,5 ha [działka 0,4521 ha]

18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja

1946-51 odnowienie kaplicy Batorego [Mariackiej] po uszkodzeniach wojennych

1954-63 konserwacja dekoracji rzeźbiarskiej w kaplicy Zygmuntowskiej [pod kier. Rudolfa Kozłowskiego]

1970-72 odnowienie sal Kapitularza

1972-3 prace badawcze i konserwatorskie w kaplicy św. Krzyża

1975 konserwacja kopuły i zwieńczenia kaplicy Zygmuntowskiej

Konserwacja w 1977-9 r. wnętrza prezbiterium, ambitu i korpusu nawowego rozpoczęła kontynuowane do dziś [1995] systematyczne prace we wnętrzach kolejnych kaplic i przy nagrobkach [kons. mgr Marta Kozak-Sigmund z zespołem].

1991 przeprowadzono konserwację elewacji kaplicy Konarskiego, a 1992-3 barokowych bram w ogrodzeniu Katedry [arch. Piotr Stępień z zespołem].

Kompleksowe prace przy elewacjach rozpoczęto 1993; do 1996 zrealizowano prace przy elewacji zach. i pd. [mgr Adam Rachtan, mgr Mieczysław Majewski z zespołem], elewacji wsch. Skarbca oraz przy wieży Zegarowej i Zygmuntowskiej łącznie z hełmami; wykonano też prace przy konstr. drewnianej w wieży Zygmuntowskiej, przy więźbie dachowej i pokryciu [firma Grzyb.e.k].

Dokumentacja w Archiwum Kapituły, Zarządzie Bazyliki i Archiwum Zamku Król.

Dalsze informacje w kartach szczegółowych

20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie

Dokończenie prac kons. we wnętrzach kaplic; w szczególności pilna konserwacja polichromii w kaplicy św. Krzyża

Dokończenie prac kons. przy elewacjach archikatedry i Skarbca

Konserwacja budynków Kapitularza, Biblioteki Kapitulnej, muru ogrodzenia d. cmentarza

Modernizacja instalacji w zespole archikatedry

16. Przeznaczenie pierwotne
katedra

17. Użytkowanie obecne
archikatedra

19. Stan zachowania

Ogólny stan zespołu archikatedry można określić jako dobry; w żadnym obiekcie zespołu nie ma bezpośrednich zagrożeń konstrukcyjnych, znaczna część zespołu odnowiona i zabezpieczona w trakcie ostatnich prac konserwatorskich [zob.p.18]. W części nie poddanej jeszcze konserwacji - w elewacjach objawy korozji kamienia, cegły i tynków, we wnętrzach zabrudzenie i uszkodzenia gł. typu mechanicznego, miejscowe zagrożenia więźby dachowej. Do elementów zagrożonych, w złym stanie, należą:

- polichromia w kaplicy św. Krzyża,

- mur wokół archikatedry [ogrodzenie d.cmentarza], za wyj. bram [po konserwacji]

Instalacje w ostatnich latach były modernizowane tylko fragmentarycznie, stopień zużycia techn. jest znaczny.

Dalsze informacje w kartach szczegółowych.

21. Akta archiwalne [rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania]

Archiwum Kapituły Krakowskiej
Archiwum Państwowe na Wawelu
Archiwum Zamku Królewskiego na Wawelu

23. Źródła ikonograficzne i fotografie [rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury]

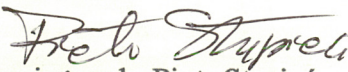
Dokumentacja fotogr. w Dziale Dokumentacji Fotograficznej Zamku
Królewskiego na Wawelu
Banach, Ikonografia Wawelu, Źródła do Dziejów Wawelu IX: 1977
Archiwum Kapituły Krakowskiej

22. Bibliografia [opracowania wykorzystane przy wypełnianiu karty]

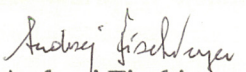
T. Wojciechowski, Kościół katedralny
w Krakowie, Kraków 1900
St. Tomkowicz, Wawel I, Zabudowania Wawelu i ich dzieje, Teka GKGZ IV:
1908
Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t.IV cz. I, Wawel, Warszawa 1965 [bibl.
do 1964]
M. Rożek, Katedra wawelska w XVII wieku, Bibl. Krak. 121: 1980
R. Skowron, Kalendarium dziejów Wawelu, Kraków 1990
J. Firlet, Z. Pianowski, Z nowszych badań nad wczesnośredniowieczną
architekturą murowaną w Krakowie, Krzysztofor - Zeszyty Nauk. MHK z.
16: 1989
M. Walczak, Przemiany architektoniczne katedry krakowskiej w pierwszej
połowie XV wieku i ich związek z działalnością fundacyjną kardynała
Zbigniewa Oleśnickiego, Studia Waweliana I: 1992
J. A. Nowobilski, Prace konserwatorskie w Katedrze na Wawelu w ostatnim
dziesięcioleciu, Wiadomości Konserwatorskie Województwa Krakowskiego
4: 1996

24. Uwagi różne

25. Wypełnił

mgr inż. arch. Piotr Stępień
data 1X.96

26. Sprawdził

dr Andrzej Fischinger
data

27. Załączniki

Wkładki do karty zbiorczej:

Karty szczegółowe:

- 2.1. Bazylika Metropolitalna [archikatedra]
- 2.2. budynek Skarbcza katedralnego
- 2.3. wieża [dzwonnica] Zygmuntowska
- 2.4. budynki Kapitulna i Biblioteki Kapitulnej [Pisaria]
- 2.5. ogrodzenie d. cmentarza katedralnego z bramami
- 2.6. relikty budowli przedrom. i romańskiej przy bud. Kapitulna

1. Miejscowość

Kraków. Wawel

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

**2.0 Zespół archikatedry pw. Św. Wacława
i św. Stanisława bpa**

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

dokumentacja fotograficzna

25284

25316-17

25256

25284. Zespół zabudowy archikatedry - widok od zach. (z Baszty
Złodziejskiej)

25316. Archikatedra - widok od pd (z tzw. dziedzińca zewn.).

25256. Zespół zabudowy archikatedry: budynek Skarbcza, dzwonnica
Zygmuntowska i wieża Zegarowa - widok od pn (z ul. Podzamcze).

fot.: St. Michta - negatywy w Dziale Dokumentacji Fotograficznej Zamku
Królewskiego na Wawelu

Wkładkę założył:

arch. Rola Stypiec 1986
(imię, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów: